

SA SARGANTANA

Dotze anys de feina

Sebastià Bover i Nicolau

Any 1996. Un grup d'amics es troben a Barcelona. Molts d'ells han vingut a cursar algunes carreres que no es poden fer a la Universitat de les Illes Balears. D'altres que poden triar si romandre al lloc que han viscut fins als devuit anys o estudiar fora, opten per això últim, tot i que els representarà unes importants despeses econòmiques. Tots veuen en el fet de residir temporalment a Catalunya una oportunitat. Tots tenen en comú el neguit de donar a conèixer una realitat social, cultural i política que massa sovint no era mostrada, o, si més no, tergiversada. D'aquelles trobades, en surt la idea de crear una associació que fomentàs l'intercanvi i la coneixença mútua entre les illes Balears i Catalunya: és Sa Sargantana.

El grup es fa gros i arriba a acollir fins a cent cinquanta persones que es reuneixen a la Casa de Menorca i que es reparteixen en diversos grups de treball, a fi d'organitzar excursions, xerrades, tallers, grups de debat, documents de reivindicació estudiantil i, com no pot ser d'altra manera, les festes que han de servir de punt de trobada, d'integració i de coneixement. Es vol acabar amb la imatge d'unes Illes com a d'estampa turística frívola que impera en la consciència de massa gent. I també s'ha d'anar alerta a crear una aparença d'unes illes Balears i Pitiüses dominades per l'illa major, per una Mallorca centralitzadora. S'ha de ser prou sensible per tal que Menorca, Eivissa i Formentera es puguin sentir identificades en el projecte. Per això, a cada xerrada, debat o conferència es té cura de convidar un

ponent de cada illa, i als concerts i recitals, d'assegurar la presència de varis grups representatius de cadascuna.

Any 1993. Un altre grup d'amics bastant heterogeni es reuneix cada dues setmanes darrere el campanar de l'església del Parc de la Ciutadella, a Barcelona. L'hora, el migdia, però com que el dia triat és diumenge, i hi ha vessa d'aixecarse prest, fa que si qualcú arriba a les dotze, encara arriba el primer. És el segon any que na Coloma Bonnín resideix a Barcelona, on ha arribat des de Petra, al Pla de Mallorca, per estudiar al conservatori. Ha anat ajuntant amics, companys d'estudis i coneguts de coneguts en aquella trobada. Qualcú duu un aparell de música amb piles, i com que encara no hi ha aplicada cap «lleï cívica», es pot posar música i ensenyar a ballar el que hem après a casa. Aquesta és l'excusa: aprendre ball de pagès, els balls de transmissió oral de Mallorca, i convertir aquest taller improvisat en un punt de reunió dels amics seus catalans, un quants mallorquins, i alguna japonesa que es deixa caure de tant en tant, càmera de fotos en mans. De la globalització, encara no se'n parla, i el terme multicultural, per a una gent que ha rebut l'empremta fortíssima de la seva pròpia cultura, és una paraula rara, un esnobisme.

L'objectiu d'aquest grup de coneguts és diferent del dels sargantiners que arribaran a Barcelona dos anys després, però hi haurà un moment en què tot això confluirà, i això és poc després de començar a caminar Sa Sargantana. Aquesta

participació és la que dona peu a aquest article que estau llegint.

El segon quadrimestre del curs 1996-1997 començà el curs de ball a la Casa de Menorca. Algun sargantiner havia comentat l'existència d'aquelles trobades espontànies al Parc de la Ciutadella, a les quals ell també anava, i la idea de posar en marxa un curs de ball dins el col·lectiu d'estudiants entre les moltes activitats que es feien, com a manera de fer festa, forma d'integració i d'intercanvi, va tenir una bona acollida. L'experiment va ser tot un èxit. Més de setanta persones omplien el teatre de la Casa de Menorca i la sala del bar..., massa gent per fer-ho en un sol grup. I d'aleshores ençà no ens hem aturat: durant aquests dotze anys de feina podríem comptabilitzar més de mil cinc-cents persones que han assistit als tallers i cursos.

No era un grup tancat. Arran de contactes amb associacions com Òmnium Cultural, AUCOC i Escampillem, varen néixer un seguit de col·laboracions, una de les quals és la que en aquests moments té més antiguitat: és la coneguda com a Festival de la Carbonera, després anomenat de Cartellà i ara Jornades de la Dansa de Cartellà, i de la qual ja se'n prepara la novena edició. La més recent col·laboració és la del Despertafolk amb l'Espai País Valencià, una trobada de música d'arrel tradicional dels territoris de l'antiga Corona d'Aragó.

En el moment que iniciarem els cursos a la Casa de Menorca no ens havíem plantejat encara com faríem aquesta transmissió. Però

sabiem perfectament que l'objectiu de l'activitat era la de donar recursos perquè la gent tengués prou armes per poder divertir-se ballant i, el que és més important, donant-li un context, ja que en molts casos s'havia perdut el pont transmissor entre generacions i, per tant, quèiem en el perill de convertir els cursos en una simple acadèmia de ball. El «per què transmetre» estava clar. D'altres fils penjats s'anirien resolent a mesura que avançàssim en el treballant.

COM TRANSMETRE?

Si veníem de la tradició oral, l'únic model que havíem pogut conèixer

era el de la imitació: col·locar-se darrere els pares o padrins i intentar seguir mentre ells ballaven. Si bé això donava promptitud i agilitat, hem notat, a mesura que els anys passaven, que l'estructuració escolàstica que a Catalunya en fan per tal d'ensenyar els balls (ells en diuen danses) ens suposava una frontera: o havíem de canviar la manera d'ensenyar o la gent havia d'aprendre a seguir el ball per pura imitació, i com que les classes eren setmanals i d'una hora, no hi va haver més remei que estructurar el ball, dissecar els patrons coreogràfics i muntar el ball una vegada enteses les seves parts. El fet de no poder-nos submergir total-

ment en un context tradicional, perquè això voldria dir tenir contacte de manera contínua amb la zona més conservadorament tradicional de Mallorca o de Menorca, ens era un obstacle per seguir el patró d'aprenentatge de tota la vida.

QUÈ TRANSMETRE?

Basta girar la vista una mica enrere i observar el que passà amb la tradició del ball per adonar-se no només del que calia, sinó del que calia no fer. Si el que preteníem era transmetre una tradició, no ens podíem convertir en una agrupació folklòrica, perquè si el que volem és reconstruir els lligams entre generacions, i transmetre un altre cop, no podíem caure en els paranys de fer mostres folklòriques (que de cap de les maneres contribueixen a normalitzar el fet de la festa perquè continuen incidint en la separació del grup en espectadors i actors), ni crear una escola personalista en l'estil de coreògrafs que utilitzaven el ball popular per a altres interessos diferents als de la recuperació, tal com succeí en molts llocs de Mallorca i que amb el nom «per què en diuen ball mallorquí quan volen dir ego?» —una adaptació i llicència de l'autor, del títol d'una coneguda pel·lícula de l'any 1992— descriuria perfectament la situació a la qual s'ha arribat actualment en el ball.

Divendres 4 de Maig del 2007 al pati del Museu Frederic Marès (Barcelona). Actuació de Es Revetllers. Ballada oberta i recital amb motiu del final dels cursos de ball de pagès a Sa Casa de Menorca.

Presentació del DVD sobre les Matines a Mallorca. Conferència de Jaume Ayats a l'Espai Mallorca, Barcelona. Dijous 20 de desembre del 2007.

Ja abans de la dictadura moltes agrupacions folklòriques, i les que entraren després en l'òrbita dels Coros y Danzas de la Sección Femenina i de l'Obra Sindical de Educación, feren autèntiques recreacions i invencions dels balls. Si bé amb la democràcia el fenomen del ball ja no és un espectacle del tot ranci i caspós, cal recordar que l'estil de les agrupacions folklòriques ha entrat en el terreny que abans, per cenyir-se únicament a l'escenari, no trepitjaven: el del ball obert de plaça. D'aquesta manera, sembla com si el que abans era una recreació en escenari, ara vulgui

*Despertafolk 2008,
19 abril del 2008
a la Plaça del Poble
Romaní, a Gràcia
(Barcelona).*

passar a tenir carta tradicional de naturalesa pel simple fet de fer-se visible a les ballades populars i convertir el fenomen participatiu del ball en un fenomen demostratiu.

Per tal d'evitar això, sabíem que havíem d'anar a les fonts, cosa que ens era molt fàcil: molts de nosaltres les teníem a casa, de manera que de les quatre tipologies de balls que es ballen a l'illa de Mallorca, ja teníem solucionades les jotes i les mateixes. També érem conscients que d'aquestes fonts no només ens havíem de fixar en el que deien, sinó també quines fonts eren: com havien fet l'aprenentatge, si havien tengut contacte amb agrupacions, de quin tipus, si tenien coneixements musicals escolàstics (cosa que en fa variar la visió), etc. Quant al bolero, era impossible sortir-se del corrent sorgit de les escoles folklòriques que imposaren el bolero rítmic com a patró coreogràfic a les places. El bolero rítmic, que és el més ballat a les places mallorquines, ha acabat per quasi arraconar i fer desaparèixer les altres tipologies de boleros: els compostos i els estructurats. Però per possibilitar la gent perquè es poguessin integrar en una ballada, introduïrem el bolero

rítmic en la planificació. Un tema diferent era el del fandango mallorquí. El fandango, que només es conservava a la part més allunyada de Palma, al llevant de Mallorca, va ser recuperat per un grup de persones a mitjan anys vuitanta. Tenguérem la sort de poder contactar amb ells perquè venguessin a impartir un seguit de tallers i xerrades per tal d'ensenyar-lo, perquè, amb la introducció del fandango en el repertori del ball a plaça, s'havia arribat a deformar tant que res tenia a veure amb el que s'havia recuperat.

Ser conscients que aquests cursos s'havien de fer amb rigor fou el que ens va dur a obrir-nos i a dur conferenciant i ponents per tal de completar la formació. Era important que la visió fos el més global possible, però estricta i cenyida a la realitat, i no al mite que durant tant temps han anat conformant alguns folkloristes de dubtosa formació i afiliació. Així, ens han visitat Joana Domenge i Joan Eugeni Canyelles, investigadors de Mallorca; Miquel i Lluís-Xavier Flores, del País Valencià; Pilar Pons, investigadora menorquina; Jaume Ayats, musicòleg; i amb les col·laboracions que hem fet en cursos

universitaris hem pogut contactar amb persones que ens han ajudat i completat la visió que teníem de la transmissió cultural: David Ripoll, Rafeu Sichel, Ives Gras, etc.

Però si hi ha un revulsiu en la manera d'enfocar aquests cursos, és també combatre el càncer de la «cultura escombraria» que també s'ha introduït dins el terreny de la cultura tradicional, cosa que ha fet invertir el mode de transmissió: ja no és la família qui detentarà la identitat i qui la transmetrà a partir d'ara, sinó els lobbys identitaris comercials.

Potser el fet de ser d'una generació enmig de dues que pertanyen a móns de concepció tan diferents com el rural i l'industrial, i passar-ne la crisi, ens fa ser una mica més conscients del que ha passat. M'explicaré millor: si al primer món hi pertanyen els meus pares i, per tant, els transmissors de la identitat, de l'empremta que ens determina com a individus, però també –i això és el que ara m'interessa– com a societat gregària, la generació que ara tenim trenta anys hem xocat amb una altra: el món de l'era industrial i comercial.

Hem viscut una infància en què tots érem útils, i ens trobam ara amb un peu a la maduresa en què, per ser útil, els paràmetres i pautes ja no són iguals als apresos.

A la generació rural tots érem útils: els nins escugulàvem o dúiem aigua mentre els grans entrecavaven tomàtiguers. Els majors també tenien la seva funció: si podien ajudar a esclovellar ametlles ho feien, o sinó pelar alls i fer els enfilolls. Tots servíem per a alguna cosa. Els conceptes de gent inútil, ja sigui en la forma d'estudiant, de jubilat o d'aturat, són conceptes moderns. I aquesta modernitat compulsiva serà sempre controlada per una minoria que ens la mostrarà con a racional. Si a la societat rural apreníem la importància de l'estalvi del territori, dels recursos naturals, i a més apreníem a reutilitzar els fems, la societat industrial ha estat, en canvi, generadora de brossa, tant a nivell de territori com humà: contaminació i escombraria humana. Qui no s'adapta al procés de producció, esdevé aturat, i la gent major ja no és major, sinó vella. No és transmissora del coneixement, sinó una nosa. Ara la cultura consisteix a aprendre a oblidar més que no a tenir una responsabilitat en el que has après i a reflectir-ho en un cert compromís.

La dictadura, que no va poder acabar d'exterminar o de transformar les diverses identitats que li feien nosa, ja sigui perquè es trobava resistència ideològica o per la dificultat que representava qualsevol canvi en els costums, ha trobat una fortíssima aliada en la moda: ara ja no et tanquen a la presó per parlar català o no et censuren per la manera de ballar..., simplement et diuen que no ets modern, que ets un inadap-tat, que ets un aturat cultural..., una nosa. Durant molt temps, massa, la gent ha hagut de callar, ha viscut immersa en un silenci obligat pel fet de ser com eren: gent pagesa i menestral aliena al joc ideològic.

La solució no és gens difícil: escoltar les fonts i, per suposat, tenir-les en consideració, perquè si no actuàssim coherentment ens convertiríem en uns purs acumuladors d'informació i simples devoradors de sinopsis. No diré cap cosa nova en apuntar que una cosa és saber i una altra tenir-ho assumit i après.

Som conscients que el paper que estam fent és molt estrany: feim de pont entre generacions que perden contacte, un pont que, recordem, mai no va deixar d'existir a les zones més rurals de Mallorca i que

han continuat passant de pares a fills la seva petjada, ja estigui de moda o no. Entenem que el fet de fer de «mestre de ball» –si és que pot existir aquesta qualificació aplicada als balls de tradició, que crec que no– ja és de per si un símptoma que qualche cosa falla. Desitjaríem passar de ser reconstructors de l'empremta a ser-ne recolectors, perquè això significaria que la transmissió hauria tornat a arribar allà d'on mai no hauria d'haver sortit: l'esfera familiar. Voldríem, almenys, que amb aquesta feina, amb la petita aportació que hem intentat dur a terme, aquest silenci abans esmentat hagi estat només una simple pausa.

I com a homenatge a aquella gent que s'ha sentit desplaçada, silenciada, a qui li han fet creure que eren vells, i no majors, que la seva manera de ser era passada de moda i que la seva identitat era inútil...

I perquè no ens agrada que es digui que hi ha una cultura d'abans, que ja ha estat, i que ja no ha de parlar, i una cultura d'ara, diferent, que sí que pot fer-ho...

I per respecte als represaliats per la «modernitat»... I per consideració als absents, i per tot això, ara faré silenci, i jo... callaré.

Dijous 26 d'abril del 2007. Xerrada: Dones i treball a l'Espai Mallorca (Barcelona). Xerrada sobre dones pioneres a les illes Balears.